

“SINF DAN VA MAKTABDAN TASHQARI ISHLARNI AMALGA OSHIRISHDA DIREKTOR O‘RINBOSARINING ISH METODIKASINI O‘RGANISH HAQIDA MA‘LUMOT BERISH.”

Matyoqubova Zuhra Urinbayevna

Urganch Davlat Universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi3-bosqich

talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7793501>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktablarning boshqaruv sistemasi,yani derkor va direktor o‘rinbosarlarining vazifalari nimalardan iborat ekanligi hamda ularning hizmat vazifalariga qo‘yiladigan talablar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar:Boshqaruv,sistemasi,direktor,director o‘rinbosari,ma‘sulyat,majlislar,tarbiyaviy ishlar.

Maktabning ma‘naviy-ma‘rifiy ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari nizomda belgilangan vazifalar bilan bog‘liq ravishda tegishli pedagogik xodimlarga ko‘rsatma beradi. Xizmat vazifasi doirasidan kelib chiqqan holda sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etish va yangi to‘garaklarni ochish masalalarini hal qiladi. Shuningdek, u:sinf rahbarining ta‘lim-tarbiya ishlari bo‘yicha erishgan yutuqlarini hisobga olib, uni taqdirlash uchun direktorga taklif kiritish;sinf rahbarlarining o‘z vazifasiga nisbatan mas‘uliyatsizligi yoki uni suiiste‘mol qilganligi uchun direktor bilan kelishilgan holda tanbeh berish;bolani yaxshi tarbiyalagan otalarni, maktabga yordam bergan mahalla faollarini taqdirlash uchun direktorga taklif berish huquqiga ega.

Direktor o‘rinbosari vazifalari:

Sinf rahbarlari ish rejasini direktor bilan hamkorlikda tasdiqlash;maktabda o‘tkaziladigan sport musobaqalari rejasini direktor bilan hamkorlikda tasdiqlash;turli xildagi to‘garak ishlari rejasini direktor bilan hamkorlikda tasdiqlash. Sinfdan va maktabdan tashqari muassasalarning tashkiliy shakllari, mazmuni va maqsadini belgilash bugungi kunimizning barcha qarorlarini hisobga olishni talab etmoqda. Sinfdan va maktabdan tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Buning uchun sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo‘lishi lozim:ulg‘ayayotgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bolaning betakror va o‘ziga xosligini hurmatlash, ijtimoiy huquqini e‘tiborda tutish;milliylikning o‘ziga xos an‘ana vositalariga tayanish;pedagoglar va o‘qituvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat munosabatlarini shakllantirish;maktabning jamoat tashkiloti, otaliq qiluvchi korxonalar bilan aloqasini mustahkamlash;bolalar nazoratsizligi va qonun buzilishining oldini olish;yashash joyi bo‘yicha bolalarning bo‘sh vaqtini tashkil etish;o‘quvchilarning oilalariga borish va bolalarni tarbiyalashda ularga yordam berish;yosh avlodning Vatanga, jamiyatga va mehnatga, o‘ziga va odamlarga munosabatini anglab olishga qaratilgan axloqiy tuy- g‘ularini tarbiyalash.Tarbiyaviy ishlar bolalarning kundalik hayotidan olingan aniq dalillar va voqealarni, badiiy adabiyot, vaqti matbuot, kinofilmlardan olingan misollarni tahlil etish hamda muhokama qilish asosida o‘tkaziladi. Bu ishlarning xususiyati shundaki, bu bolalarni o‘zining axloqiy xatti-harakatlari haqida mulohaza yuritishga va ularga to‘g‘ri baho berishga

o'rgatadi. Sinf dan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning darsdan bo'sh vaqtlaridagi o'quv tarbiya jarayonini to'ldiradi va kengaytiradi, o'quvchilarni mustaqil bilim olishlari, ijobiy qobiliyatlarini, ta- shabbuskorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Sinf jamoasi bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning hajmi, asosiy yo'nalishlari, mazmuni har bir bosqichda o'quvchilarning psixik rivojlanishi darajasiga mos kelishi lozim. Tarbiyaviy ish pedagogdan butun qobiliyatini ishga solishni, tinmay izlanishni taqozo etadi. Chunki kelajak avlod tarbiyalangan, uyush- gan, ahil, jonajon Vatanimizning haqiqiy fuqarolari bo'lishi kerak. Maktabda boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy ishlarni olib borish, uni yo'lga qo'yish sinf rahbari yoki tarbiyaviy ishlar tashkilotchilari tomonidan uyushtiriladi. Tarbiyaviy ishning asosiy yo'nalishlari: o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish, ularni milliy istiqlol ruhida tarbiyalash; o'quvchilarda axloq madaniyatini, ularning o'z huquq va burchlariga nisbatan ongli munosabatni tarbiyalash; o'quvchilarning ijtimoiy foydali mehnatini tashkil etish; o'quvchilarda o'z-o'zini boshqarish malakalarini shakllantirishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchisi va sinf rahbari faoliyatining asosiy vazifalaridan bin o'quvchilarning ahil tarbiyaviy jamoasini tashkil etishdir. Boshlang'ich jamoa ishi shunday quriladiki, undan sinfning boshqa jamoalari bilan aloqasi doimiy ravishda amalga oshiriladi, umumiy maktab an'analari saqlanadi. Boshlang'ich jamoa o'qituvchi-tarbiyachi va sinf rahbari, o'quvchilar o'z-o'zini boshqarish organlari rahbarligida umummaktab ijtimoiy foydali ishlari faoliyatida ishtirok etadi. O'qituvchi va sinf rahbari sog'lom, ahil bolalar jamoasini shakllantirish bilan birga doimiy bolalar qiziqishlarini qo'llab-quvvatlaydilar, ularning ijtimoiy foydali faoliyatini yo'naltirib boradilar. Kichik yoshli o'quvchilar juda faol va harakatchan bo'ladilar. Faollikka intilish bu yoshdagi bolalarning organik ehtiyojidir. Biroq bunda bolalar hali yetarli hayotiy tajribaga ega bo'lmaydilar va kundalik pedagogik rahbarlikka ehtiyoj sezadilar. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bolaning ilk maktabdagi qadamidanoq tarbiyaviy ishning chinakam jamoatchilik munosabatlarini yaratishga zo'r imkoniyat beradigan, bolalarda bir-birlariga g'amxo'r munosabatda bo'lishni tarbiyalaydigan, individual qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay imkoniyatlar yaratadigan usullarni tanlaydi. O'qituvchi boshlang'ich sinflarda bolalarga o'zlarini qiziqtiruvchi faoliyat turini tanlashga yordam beradi. Biroq, ko'pincha, kichik yoshdagi o'quvchilar yosh xususiyatlariga ko'ra, o'z xususiyatlarini to'g'ri baholay olmaydilar. Bolalarning o'sishi ularda jamoatchilik malaka va ko'nikma- larining shakllanib borishi bilan o'qituvchi-tarbiyachining bolalar jamoasiga rahbarlik qilishidagi jarayonini o'zgartirib boradi. O'qituvchi boshlang'ich sinflardayoq ahil bolalar jamoasini yaratish asosida sog'lom jamoatchilik fikrini yaratadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bolalar tarbiyaviy jamoasini yaratish sohasidagi ishini yuqori sinflarning sinf rahbarlari davom ettiradilar. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilarni ta'lim va tarbiyaning tabiiy sharoitida, ularning jamoa faoliyati jarayonida o'rganadilar. Sinf dan tashqari ish o'quvchilarga biror maqsadga qaratilgan pedagogik ta'sir vaqtini uzaytiradi, u o'qituvchining darslarda egallagan bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish, bolalarning qobiliyatini rivojlantirish, ularning xilma-xil qiziqishlarini qondirish, madaniy dam olish- larini uyushtirish imkonini beradi. Sinf dan tashqari ish bolalarni jamiyat hayotiga jalb qilishning katta imkoniyatlariga ega. Har bir jamoa o'z-o'zini boshqarish organiga ega va umum- milliy jamoaning uzviy qismi sanaladi. Shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan bog'lanadi. Ijtimoiy jamiyatning ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatlaridir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalishi

ham jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga ega. Bolalar jamoasi rivojlanishi jarayonini tahlil qilib, uni quyidagi ikki bosqichga bo'ladilar: jamoani dastlabki jipslashtirish; jamoani shakllantirish va uning har bir a'zosini rivojlantirish. Jamoani shakllantirish jamoa a'zolari va ularning faoliyatlariga qo'yiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi. Yagona talab o'quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus, sinfdan tashqari ishlar vaqtidagi jamoat joylari hamda uydagi xulq-atvor qoidalarini o'z ichiga oladi. Puxta o'ylab qo'yilgan talablar tizimining muntazam amalga oshirilishi maktabda muayyan tartibning o'rnatilishini ta'minlaydi. Pedagoglar tomonidan qo'yilgan talablar quyidagi sharoitlarda ijobiy natija beradi: O'quvchi shaxsini hurmat qilish. Muayyan maktab yoki sinfdagi sharoitni hisobga olish. Qo'yilayotgan talablarning aniq bo'lishi. O'quvchilarning tashqi qiyofasi, kiyinishi, yurish-turishi hamda muomalasiga qo'yilayotgan talablar, ularda ma'naviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi shart. O'qituvchi qo'yilayotgan talablarning hajmi, tizimini bilib-gina qolmasdan, talab qo'yish metodikasini ham o'zlashtira olgan bo'lishi kerak. O'quvchilarga talablar qo'yish metodikasi bolalarni talablar mazmuni bilan tanishtirib, ularning ahamiyatini tushuntirish, tajriba orttirish hamda ularning muntazam suratda nazorat qilib borishdan iborat. O'quvchilarni talablar bilan tanishtirish, ko'pincha, umumiy majlislarda amalga oshiriladi, bunda ta'lim muassasasi direktori yoki o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari istiqbolli rejalar va ularni amalga oshirish jarayonidagi talablar mazmuni bilan o'quvchilarni tanish- tiradi. Batafsil tanishtirish ayrim hollarda amalda ko'rsatish, keyinroq sinflar bo'yicha sinf majlislarida, maxsus suhbatlar uyushtirish jarayonida amalga oshiriladi. Xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan talablar bilan tanishtirish mazkur talablar ustida mashq qildirish bilan qo'shib olib borilishi kerak. Xulq-atvorni tarbiyalash ongni tarbiyalashga qaraganda murakkab. O'quvchilar talablar mohiyatini yaxshi anglashlari mum- kin, biroq aksariyat hollarda ularga rioya qilmaydilar. Shu bois muntazam ravishda mashq qildirish madaniy xulq-atvorni odatga aylantiradi. Talablarning qo'yilishi jarayonida ularga o'quvchilarning amal qilishi ustidan nazorat o'rnatish lozim. Nazorat qilib borish turli shartlar yordamida amalga oshiriladi, chunonchi, xulq- atvor jurnalini yuritish, sinfdagi navbatchilik uchun stendda baholarni qayd etib borish va boshqalar. Nazorat haqqoniy va muntazam bo'lish kerak. Uning natijalaridan o'quvchilarni ogoh etib borish lozim. *Jamoani uyushtirish va jinslashtirish.* U faollarni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Jamoa faollarini shakllantirish jamoaning u yoki bu faoliyatga nisbatan ehtiyoji mazmunidan kelib chiqadi. Jamoa faollarini aniqlash uchun o'qituvchi o'quvchilar faoliyatini, ularning jamoa ishlarida ishtiroki, xulq-atvorini kuzatib borishi, har bir o'quvchining ijtimoiy faoliyatni tashkil etish layoqatini aniqlashi zarur. Jamoa faollarining tarkibini bolalarning o'zlari, albatta, pedagog ishtirokida va rahbarligida tanlashsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda pedagog jamoa faollarining har bir a'zosi zimmasiga muayyan vazifa yuklash, ma'lum davrda ana shu vazifalar yuzasidan hisobot berib borishlariga erishish lozim. Maktabning ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari o'quvchilarga nisbatan mehr va muhabbat, pedagogik jamoaga va ota-onalarga nisbatan talabchan bo'lgan holda ish tutishi va muntazam o'z ustida ishlab, sabr-bardoshli, o'z fikrlarini puxta bayon qilib, o'zgalarni o'ziga jalb qila oladigan xislatlarni o'ziga mujassamlaydi. Davlat va hukumatimiz tomonidan qabul qilingan barcha hujjatlar mohiyatini, Prezident asarlarini yaxshi bilishi, uni o'quvchi-yoshlar orasida targ'ib eta olishi, xalq pedagogikasi an'analarini, o'zbek xalqi milliy urf-odatlari, qadriyatlari, allomalari o'gitlarini yaxshi bilishi, shuningdek: Mamlakatimizning ichki va tashqi siyosatini yaxshi bilishi va doimo uni o'z

faoliyatida hisobga olishi, tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning ilmiy asoslari hamda yangicha usul va metodlarini yaxshi bilishi; radio, televideniya va ommaviy axborotning boshqa vositalari orqali berilgan eng so'nggi yangiliklardan boxabar bo'lishi hamda ularning mohiyatini o'quvchilarga yetkaza olishi; sinfdan tashqari tadbirlarni tayyorlash va o'tkaza bilishi; tuman, shahar, viloyat, respublika miqyosida o'tkaziladigan tadbirlarda ishtirok etishi; maktabda o'quvchilar bilan tarbiyaviy ishlarni olib borayotganlarga metodik tavsiyalar berib borishi; muntazam ravishda o'z malakasini oshirib turishi, o'z sohasi bo'yicha o'tkaziladigan seminarlarda ishtirok etishi lozim. Mazkur talablar amaliy faoliyatda ro'yobga chiqarilgan bo'lishi uchun bu ishlarni tashkil etishning muayyan izchilligini tavsiya etamiz. U individual ishda ham, ommaviy ishlarda ham foydalanilishi mumkin.

1. Tarbiyaviy vazifalarni o'rganish. Mazkur bosqich o'quvchilarning va sinf jamoasining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga qaratiladi. Bundan maqsad bolalarga samarali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish va sinfdan qaror topgan vaziyat uchun eng dolzarb tarbiyaviy vazifalarni aniqlashdan iborat. Bosqichdan ko'zda tutilgan maqsad pedagogik reallikni obyektiv baholash, undagi ijobiy jihatlar (boladagi, jamoadagi eng yaxshi tomonlar)ni hamda nimalarni tuzatish, shakllantirish va eng muhim vazifalarni aniqlashdan iborat. O'rganish ishlari pedagogik tadqiqotlarda ma'lum bo'lgan metodlar yordamida (ularning ichida hozirda kuzatish eng asosiy-dir) amalga oshiriladi. Kuzatish yordamida pedagog har bir bola va umuman jamoa to'g'risida axborot to'playdi. Suhbat axborot to'plovchi metoddir. Bunda suhbat faqat bola va sinf bilan emas, balki ota-onalar, sinfdan ishlovchi boshqa o'qituvchilar bilan ham o'tkaziladi. Maktab psixologi bilan bo'ladigan suhbat alohida ahamiyatga ega, chunki u pedagogning tasavvurlarini kengaytiribgina qolmay, balki professional takliflar ham beradi. Individual ishda bolaning faoliyati mahsulotlari: rasmlar, mayda-chuyda buyumlar, she'r, hikoya va hokazolar katta ahamiyatga ega. Jamoani o'rganishda sotsiometriya metodi axborot berish jihtidan ustun turadi. Uning yordamida pedagog sinfdagi mashhur va nomi chiqmagan bolalar, unda kichik guruhlarining bor-yo'qligi, ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar xarakteri haqida ko'p narsa bilib oladi.

2. Bo'lajak sinfdan tashqari tarbiyaviy ishni modellashtirish shundan iboratki, pedagog o'z xayolida muayyan shakl obrazini yaratadi. Bunda sinfdan tashqari ishning maqsadi, umumiy vazifalari mo'ljal sifatida foydalanilishi kerak. Masalan, sinfdan bolalarga aralashmaydigan, pedagog va bolalar bilan aloqaga kirishmaydigan, odamovi o'quvchi bor deylik. Umumiy maqsad — kirishimlik, odamga el bo'lishlik sifatlarini tarbiyalash bo'lsin. Modelning amalda ro'yobga chiqarilishi o'ylangan tarbiyaviy ishlarning real pedagogik jarayonda amalga oshirilishiga qaratilgan. Qilingan ishlarning tahlili modelni real hayotda joriy etilishi bilan taqqoslash, muvaffaqiyatli chiqqan va muammoli daqiqalarni, ularning sababi va oqibatlarini aniqlashga qaratilgan. Kelgusidagi tarbiyaviy ishlar uchun vazifalarni belgilash elementi juda muhimdir. Mazkur bosqich tarbiyaviy vazifalar, ularning mazmuni, shakllariga tuzatishlar kiritish va keyingi sinfdan tashqari ishlarni rejalashtirish uchun juda muhimdir. Komil insonni tarbiyalashda sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishning nazariy va amaliy g'oyalarining asoslash, sharhlash hamda sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etishda kasbiy mahoratni oshirishga xizmat qiluvchi samarali shakl, metod va vositalarning aniqlanganligi, shuningdek, komil insonni tarbiyalashda tarbiyaviy ishlarning amalga oshirish texnologiyasining ishlab chiqish. O'quvchilarning erishgan yutuqlarini o'rganishda barcha

o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan obyektiv testlarni o'tkazish orqali baholanadi. Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki ota-onalardan so'rovnomalar o'tkazilib, maktabdagi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, jumladan, maktab resurslari, o'quvchilarning ta'lim olishga oid qarashlari, o'qitish usullari hamda uy sharoitida o'quvchilarning bilim olishi qanchalik darajada qo'llab-quvvatlanayotganligiga doir qimmatli ma'lumotlar to'planadi. Sinf dan tashqari o'qish o'quvchilarning mustaqil faoliyati asosida uyushtiriladi. Bu esa, bir tomondan, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini, qiziqishlari doirasini, ikkinchi tomondan, o'qishga tavsiya qilinadigan asarlarning dastur mavzusiga mosligi va badiiy barkamolligini alohida inobatga olishni taqozo etadi. Shuningdek, sinf dan tashqari o'qish jarayonida nutq o'stirish ishlariga alohida e'tibor beriladi. Chunki unda qo'llaniladigan turli usullar: matnni ifodali o'qish, rollarga bo'lib o'qish, tanlab o'qish, yod olish, asar mazmuni yuzasidan reja tuzish va shu asosda qayta hikoyalash, qisqartirib hikoyalash, shaxsini o'zgartirib hikoyalash, asar mavzusini aniqlash, qahramonlarning fe'l-avorini tavsiflash va hokazolar o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Sinf dan tashqari o'qish darslarida xalq og'zaki ijodi (ertak, maqol, topishmoq) ni o'qib-o'rganish, badiiy asarni tahlil qilish orqali og'zaki nutqni o'stirishning muhim omillaridan hisoblanadi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-aprelda «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712-sonli farmoni.
3. Qurbonova M.F. Mustaqil ishlarni tashkil etish asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan metodlar. Xalq ta'limi, 2020. 3-maxsus son, 37-43 bet.
4. Kuznetsova Marina Ivanovna, "PIRLS 2021 xalqaro solishtirma tadqiqoti doirasida o'qish savodxonligini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari". 2021y.
5. <http://www.markaz.tdi.uz>
6. A.Mavlonova, .Normurodona. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent, "Iar" 2008 y.
7. R. Mavlonova, N. Rahmonqulova, .Normurodova, K. Matnazarova Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Darslik Nizomiy nomidagi TDPU Riziografida nashr qilindi. Toshkent, 2014 u